

JOAN CASTELLA I EL SOMETENT ARMAT A TERRASSA

Bernat Pizà Castella. Graduat en Història.

Recepció i acceptació: març 2013

Resum: L'any 1923, pocs dies després del cop d'Estat de Primo de Rivera, un grup de militants anarquistes assaltaren la Caixa d'Estalvis de Terrassa. Els atracadors van ser sorpresos pel sometent Joan Castella, a qui dispararen, provocant-li la mort en la seva fugida, després d'apoderar-se d'una quantitat de diners relativament petita. Els responsables de l'atracament foren capturats i dos d'ells executats. La Dictadura volia deixar clar des de bon principi quin seria el seu grau de tolerància respecte al pistolerisme anarquista.

Paraules clau: Sometent, Terrassa, Primo de Rivera, Joan Castella, pistolerisme, anarquisme.

Abstract: Back in 1923, a few days later of Primo de Rivera's coup d'état, a group of anarchist militants stormed "Caixa d'Estalvis de Terrassa" office. Robbers were catch unaware by Joan Castella, to whom they shot and caused the death while fleeing, after capturing an amount of money relatively small. Culprits were arrested, and three of them executed. Dictatorship wanted to made clear from the beginning which would be its tolerance level about the anarchist pistolerisme (from pistol, gunman).

Keywords: Sometent, Terrassa, Primo de Rivera, Joan Castella, pistolerisme, anarchism.

El sometent fou una milícia armada purament catalana amb uns orígens que es remunten als segles XVI-XVII i la seva denominació es relaciona amb el toc de campana que indicava perill i cridava als elements encarregats de defensar l'ordre enfront de lladres i bandolers. L'organització fou suprimida pel Decret de Nova Planta, però es restablí per la Guerra Gran (1794) i la Guerra del Francès (1808-1814), en la qual tingué un paper important en l'organització de la resistència antinapoleònica. Durant les carlinades, la seva actuació fou confusa però sempre es limità al medi rural. La I República el suprimí de nou, però fou restablert durant la Restauració, etapa durant la qual experimentà un fort creixement i transformació. Durant aquesta etapa, marcada pel caciquisme i els partits que governaven per torns, el sometent s'expandí per les zones urbanes i esdevingué un cos amb una complexa jerarquia i filiació, marcat per un fort conservadorisme i fidelitat a les classes dirigents, una institució paramilitar de defensa del poder amb nombrosos afiliats. El binomi caciquisme-sometent era real i efectiu, i el paternalisme obrerista fou el principal sistema de reclutament: els homes de confiança ingressaven a la milícia disposats a defensar els interessos dels patrons i a combatre qualsevol tipus de protesta obrera col·lectiva. Durant els períodes de vagues, era habitual veure membres del sometent, armats amb fusells Màuser, Remington o Winchester, patrullant pels carrers. Les discrepàncies entre els membres dels partits governants per torns, com és el cas d'Alfons Sala, i catalanistes —especialment per la qüestió de l'autonomia catalana— quedaven superades en la defensa del sometent, ja que la protecció d'interessos econòmics i el manteniment de l'ordre social esdevenien prioritaris.

L'emblema del Sometent de Terrassa tenia representada una imatge de la Moreneta i la muntanya de Montserrat, amb les quatre barres de fons, acompanyada a banda i banda per fulles de llorer envoltades pel lema de la institució "Pau, Pau i sempre Pau", coronat per una corona reial i tot enllaçat per una bandera espanyola. En aquest emblema, hi trobem representades, doncs, les principals característiques del sometent: la catalanitat, l'espanyolitat, el catolicisme i la defensa de l'ordre social establert. *Autor Bernat Pizà Castella. Procedència: família Castella.*

En els temps de la dictadura de Primo de Rivera, els membres del sometent augmentaren considerablement, fins arribar a ser un eventual exèrcit local, i augmentaren també les publicacions i les demostracions de força, amb desfilades en un ambient d'estendards, himnes i armament. Primo de Rivera intentà amb poc èxit implantar el sometent a tot l'Estat com a garant de l'ordre social establert. Amb l'arribada de la II República, el sometent fou dissolt oficialment a tot l'Estat, menys a Catalunya, on es mantingué a les zones rurals amb les seves funcions tradicionals, per bé que els seus membres políticament més relacionats amb la dreta política foren depurats. Després del traspàs dels serveis d'ordre públic a la Generalitat de Catalunya, aquesta decretà l'any 1934 el nou reglament del sometent, signat pel president Lluís Companys i el conseller de Governació Joan Selves, que establia les regles de la institució reorganitzada. Després de la Guerra Civil, el franquisme acceptà la seva funcionalitat a les zones rurals en determinades situacions, però els canvis havien estat molts i la milícia era ja molt diferent de la d'anys anteriors. Finalment, l'any 1978 el Senat en decretà la dissolució.

En el cas de Terrassa, trobem les primeres importants actuacions del sometent a finals del segle XIX, com és el cas de la repressió que seguí la vaga general del 1r de maig de 1890. La incorporació a la institució armada s'efectuava entre la gent de confiança, de reconeguda ciutadania i, per descomptat, amb totes les tributacions en regla i fidelitat al sistema. L'any 1904 el sometent terrassenc constava aproximadament d'uns cinc-cents individus, i l'any 1907 d'uns 700. Els industrials més importants de la ciutat es convertiren en protectors d'aquesta institució paramilitar. Durant la Setmana Tràgica la intervenció del sometent fou decisiva per reprimir qualsevol tipus de manifestació o alteració de l'ordre. Alfons Sala va ser vocal de la comissió organitzadora del cos i hi mantenia una gran relació, havent-hi ocupat diferents càrrecs jeràrquics i integrant-hi els seus

fidels col·laboradors i simpatitzants, un d'ells, Joan Castella¹. D'aquesta manera, el salisme disposava d'un nou pilar que, juntament amb el Centro Tarrasense i la mecànica electoral, permetia controlar perfectament la dinàmica social i política de la ciutat.

Acabada la Gran Guerra, amb l'augment de la violència i el pistolerisme, el diputat terrassenc defensaria des del Congrés dels Diputats la necessitat d'un reforçament de les forces policials i repressores contra elements revolucionaris, especialment del sometent. Aquest augmentà el seu nombre d'efectius a tot Catalunya i esdevingué com una *guardia cívica* encarregada de reprimir l'augment de l'acció directa sindicalista. La xarxa de sometents arribava a tots els carrers de la ciutat, tot estava ben lligat i tot eren facilitats per als associats. El propi Mussolini s'interessà per aquesta perfecta forma d'organització i Sala n'hi donà tota mena de detalls en la seva visita a Itàlia el 1922. A altres països com és el cas de França, havien adoptat també un sistema de *guàrdies cíviques* per defensar els interessos de les classes benestants. Amb l'arribada de la Dictadura, a Terrassa augmentaren considerablement els actes d'homenatge i les desfilades del cos, que rebé tot tipus d'atencions i respectes. Jaume Peres Uzueta, en el seu llibre *El Sometent a través de la història*, dóna la xifra de 1.875 membres del sometent a Terrassa l'any 1923 (la ciutat, l'any 1920, tenia una població de 30.532 habitants) i un total de 65.604 a tot Catalunya. La Dictadura i el sometent estigueren en tot moment en perfecta sintonia.

Joan Castella i Españaó fou membre del Sometent de Terrassa, ciutat on nasqué el 21 de setembre de 1858. El seu pare, Francesc Castella i Cardona, era natural de Gósol, i la seva mare, Teresa Españaó i Roses, era natural de Terrassa i filla d'una família de basters. Francesc Castella continuà el negoci de la família de la seva muller, que anys més tard heretà Joan Castella. Era una família de tradició conservadora. A les eleccions municipals de 1873, Francesc fou escollit regidor de l'Ajuntament de Terrassa per la coalició monàrquica, càrrec que ocupà fins l'any 1877.

El seu fill Joan seguí els seus passos, fou regidor a l'Ajuntament entre 1894 i 1897, escollit en una candidatura independent de tendència conservadora, i també participà a les juntes electorals de la candidatura d'Alfons Sala a diputat del Congrés. Anys més tard el fill de Joan, Josep, també tingué una militància dretana que seguia la tradició familiar i milità a l'organització conservadora i espanyolista Peña Ibérica durant la II República, i, després de ser perseguit durant la Guerra Civil, col·laborà amb els Serveis d'Investigació i Informació de la FET y de las JONS durant la postguerra. Joan Castella era una persona propera a Alfons Sala; a part de donar-li suport a les conteses electorals, també solia acudir a les caceres que organitzava Sala amb els membres del sometent i persones políticament afins. A la fotografia, podem veure'ls tots dos, juntament amb altres membres del sometent, en una cacera, probablement l'any 1914.

Joan Castella mantenia una amistat personal amb Alfons Sala, un dels principals caps del sometent, a qui donava suport a les candidatures al Congrés dels Diputats. Tots dos apareixen a la fotografia, Sala assegut al centre de la imatge, amb una escopeta repenjada al cos i amb un llacet al coll, mentre que Castella està dret, el cinquè començant per la dreta. Es pot deduir que la majoria d'homes són membres del sometent per la insígnia que porten penjada, o, si més no, són persones ideològicament properes a Alfons Sala, homes conservadors, espanyolistes, catòlics (si eren terrassencs eren anomenats salistes), que compartien caceres amb el seu diputat a Corts, una manera de socialitzar-se entre els "seus". *Autor desconegut. Procedència: família Castella.*

El 20 de setembre de 1923, un dia abans de fer els seixanta-cinc anys, Joan Castella estava treballant en el seu taller de baster al carrer de l'Església núm. 22 de Terrassa, just al costat de la Caixa d'Estalvis de Terrassa. De sobte, un conegut el va alertar que s'estava produint un atracament a la Caixa, de manera que va agafar la seva arma reglamentària i es dirigí cap a l'oficina. En el moment d'entrar es topà amb un dels atracadors també pistola en mà que li ordenà que entrés, però Castella s'hi negà, moment en què l'atracador li disparà un tret, mentre que un altre pistolero, que s'havia quedat fora, li disparava un altre tret. Castella caigué ferit de mort a terra en un bassal de sang. Una de les bales li havia entrat per l'esquena, travessant-li una vena del cor i incrustant-se just a l'estoig de les ulleres, l'altra li havia perforat el fetge².

Els atracadors s'havien apoderat de 3.217 pessetes, i no se'n pogueren endur més per la intervenció de Castella. Després del tràgic esdeveniment fugiren en direccions diferents, uns amb automòbil i els altres a peu. Immediatament després, membres

del cos de la Guàrdia Civil, del Sometent i alguns ciutadans sortiren per capturar els fugitius. L'automòbil amb què havien fugit alguns dels atracadors va ser trobat als afores de Terrassa, estavellat³. Finalment, un total de disset sospitosos foren detinguts —segons la policia, tots militants del Sindicat Únic— i tres d'ells processats el dia següent, dos dels quals varen ser executats al garrot i l'altre fou absolt per falta de proves. Els atracadors van ser jutjats a l'Escola Industrial i els condemnats a mort, Pascual Aguirre i Josep Saleta, van ser executats al pati de la presó local. Just abans de ser executats, els dos condemnats s'havien mostrat valents fent crits de visques a l'anarquia. Montserrat Castella explica que un dels familiars del sometent assistí a l'execució dels condemnats, però es marejà en contemplar aquell cruel sistema d'execució i abandonà el pati de la presó.

La notícia de l'atracament i de la posterior execució va tenir un gran ressò a la premsa d'àmbit estatal. Publicacions com *Día Gráfico* de Madrid o *La Veu de Catalunya* i *La Vanguardia* de Barcelona, destacaren els fets en primera pàgina. L'òrgan de la CNT, *Solidaridad Obrera*, també parla dels fets dies després, tot i que no dóna detalls de l'atracament i posa en qüestió la culpabilitat dels condemnats per falta de proves.

El fet que els atracadors fossin executats en menys de quaranta-vuit hores, deixava clar que el Dictador aplicaria la mà dura contra el pistolisme i el sindicalisme revolucionari. La CNT entraria en un període de clandestinitat i repressió, mentre que el sometent es veurà reforçat des de les institucions i incrementarà en gran mesura el nombre dels seus efectius. Durant el franquisme, l'Ajuntament decidí concedir el nom d'un carrer al sometent Castella, que avui dia encara perdura.

El sometent fou un moviment popular que començà amb un caràcter revolucionari a favor de la pau i acabà essent un instrument repressor a favor de les classes poderoses. L'assalt a la Caixa d'Estalvis, amb el resultat d'un sometent mort, va obrir la porta a la repressió de la dictadura. Terrassa donava l'excusa que necessitava Primo de Rivera per aplicar la mà dura contra el sindicalisme. L'atracament significà un punt de partida vers la il·legalització de la CNT, que acabaria abandonant el camí de l'acció directa i la vida pública durant el Directori, una victòria de la dictadura, mentre que el sometent rebria tota mena de reforços. D'aquesta manera, Primo de Rivera aconseguiria acabar amb el pistolisme i el sindicalisme revolucionari, però les ànsies de revenja es mantindrien durant anys i les conseqüències que tingué quan esclatà la Guerra Civil en són la prova. A Terrassa, la repressió de la Dictadura quedaria gravada en la ment de l'obrerisme, que s'anirà radicalitzant durant els anys de la II República. Durant aquesta etapa els salistes s'aferraran cada cop més en la nostàlgia d'un passat garant de l'ordre, mentre que els sindicalistes veien la possibilitat de la revolució social. Amb l'arribada del 19 de Juliol esclatà tota aquesta tensió acumulada durant anys. Terrassa fou una de les ciutats de Catalunya amb un

tant per cent de víctimes de la violència revolucionària més gran, un total de 226 morts, molts d'ells salistes i antics membres del sometent.

Annex

Josep Puy, a la seva obra *Alfons Sala. Industrial i polític. 1863-1945* (publicada a Terrassa per la Fundació Arxiu Tobella el 1983) ens diu (p. 62, nota 86):

«La institució del Sometent adoptava una jerarquització quasi bé militar. Els elements del Sometent a Terrassa són en la seva majoria elements que trobarem en cada convocatòria electoral signant les proclames de recolzament de la candidatura salista:

Vocal de la Comisión Organizadora: Alfonso Sala.

Cabo de Partido: Ramón Cortés.

Cabo de Distrito: José Trilla.

Subcabo: José Casas

*Cabos de Barrio: Juan Badrinas, José Guardiola, Pedro Roumens, Andrés Arch, **Juan Castella**, Ramón Fau, Francisco Garrigosa, Salvador Carbonell, Antonio Sa, Feliu Barba».*

Bibliografia

CARLES POMAR, Àngels. "L'atracament a la Caixa d'Estalvis de Terrassa". Dins *Terme. Revista d'història*. Núm. 17 (Terrassa, 2002), p. 139-152.

COMAS, Rafel. *Un atracament luctuós a la Caixa d'Estalvis de Terrassa (1923)*. Treball inèdit.

FONTÁN PALOMO, José. *El Somatenista Español*. Barcelona: Ed. Hércules, 1923.

GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; DEL REY REGUILLO, Fernando. *La defensa Armada contra la Revolución*. Madrid: Ed. Biblioteca de Historia, 1995.

MARCET I GISBERT, Xavier. *Qui ha manat a Terrassa? I altres reflexions* Terrassa: Ed. Ègara, 1991.

PEREGRINA I PEDROLA, Neus; TAPIOLAS I BADIELLA, Judit. *Terrassa 1877-1900*. Terrassa: Fundació Arxiu Tobella, 1996.

PERES UNZUETA, Jaume. *El Sometent a través de la història*. Barcelona: Ed. Joaquim Horta, 1924.

PUY I JUANICO, Josep. *Alfons Sala i Argemí. Industrial i polític. 1863-1945*. Terrassa: Fundació Arxiu Tobella, 1983.

PUY I JUANICO, Josep. "La Terrassa de la Restauració". Dins MARCET I GISBERT, Xavier (coord). *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987, p. 307-382.

PUY I JUANICO, Josep. "El Sometent: teoria y práctica". *Diario de Terrassa* (22 de març de 1986), p.43.

Prensa

El Dia. Dies 21, 22 i 24 de setembre de 1923.

Crónica Social. Dies 21, 22 i 24 de setembre de 1923.

La Vanguardia. 21 de setembre de 1923.

La Veu de Catalunya. 21 de setembre de 1923.

Día Gráfico. 22 de setembre de 1923.

Solidaridad Obrera. 24 de setembre de 1923.

Altres fonts

Testimoni oral de Montserrat Castella i Puig (néta de Joan Castella i Españaó).

Arxiu privat de la família Castella.

Notes

- 1 Vegeu l'Annex.
- 2 La notícia de 20 de setembre de 1923 del periòdic local *El Dia* afirma que Castella tenia una ferida de bala que li havia perforat el fetge. Segons Montserrat Castella i Puig, néta de Joan Castella, una bala li va perforar una vena del cor i s'incrustà a l'estoig de les ulleres. Com que el diari també afirma que li dispararen dues vegades, el més probable és que morís per les dues ferides.
- 3 La premsa local diària, *El Dia*, vinculat al moviment catalanista, i *Crónica Social*, vinculada al moviment conservador, publicaren la notícia el mateix dia 20 en l'edició de tarda, i explicaren els fets de forma molt detallada.